

Dovgan, A. (2021) Demonstrativne spozhyvannia – modus zhyttia chastyny elitnoi hrupy hromadian Ukrainy [Demonstrative consumption - the way of life of part of the elite group of citizens of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava* [Socio-Economic Problems and the State] (electronic journal), Vol. 25, no. 2, pp. 722-730. Available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21daoggu.pdf>

ДЕМОНСТРАТИВНЕ СПОЖИВАННЯ – МОДУС ЖИТТЯ ЧАСТИНИ ЕЛІТНОЇ ГРУПИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Анатолій ДОВГАНЬ

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001, Україна
e-mail: dovgananatol@gmail.com

Article history:

Received: October, 2021
1st Revision: October, 2021
Accepted: November, 2021

JEL classification:

A11
B30
D11

UDC:

314/316.3 (330.8) (379.8)

DOI:

<https://doi.org/10.33108/sepd.2022.02.722>

Анотація. У статті досліджено сутність демонстративного споживання матеріальних і духовних благ в сучасній Україні. Споживча діяльність розглядається як процес усвідомленої активної поведінки на основі потреб і надмірних фінансових можливостей особи з використанням соціальних благ, призначених для матеріального і духовного розвитку.

Тому споживчу діяльність можна розглядати як елемент образу світського життя особи, а культ демонстративного споживання – невід’ємною частиною образу життя конкретної соціальної страти населення України. Розкривається виникнення викривлених в ціннісному вимірі деяких форм товарного фетишизму. У представників конкретної суспільної групи (страти) він самоутверджується в формі споживання різних предметів людської діяльності. Такими предметами є не тільки матеріальні речі, а й матеріалізовані культурні цінності, культурні масові заходи (театральні спектаклі, закриті вечірки із участю відомих акторів театру і кіно та музикально-танцювальних і співочих шоу). Функціональні та соціальні властивості і характеристики речей впливають на прийняття особою способу їх споживання. Наголошується, що люди такої страти починають демонструвати власний стиль образу життя так само як, люди попередньої, менш перевантаженої вибором епохи (XX ст.), споживали звичайні продукти. В контексті основних світоглядних принципів світського гуманізму розкрито значимість теорії «гультьайського класу» відомого американського економіста, соціолога і психолога Т. Веблена для наукового аналізу повсякденної поведінки таких представників сучасної української еліти. Акцентовано увагу на прояві українського меценатства кінця XIX – початку XX ст.

Ключові слова: матеріально-речове середовище, спосіб життя, демонстративне споживання, «гультьайський клас», повсякденна поведінка, товарний фетишизм, меценатство.

Довгань А. Демонстративне споживання – модус життя частини елітної групи громадян України [Електронний ресурс] / Анатолій Довгань // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2021. — Вип. 2 (25). — С. 722-730. — Режим доступу: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21daoggu.pdf>

This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.

1. Постановка проблеми.

Українське суспільство XXI століття демонструє динамічність цивілізаційного розвитку як власну варіативність світобачення дихотомії «матеріальне-духовне» у всіх сферах власного буття. Підставою такого уявлення є кроки поступу української спільноти, спрямовані на пошук економічної ідентичності в межах державницького устрою країни. На цьому шляху українці зустрічаються з новими викликами, що не вписуються в наявні та відомі світовому соціуму «проекти» конструювання нової реальності, відмінної від попереднього історичного формату соціальних відносин в контексті відповідної ідеологічної парадигми. Оскільки в суспільстві постійно відбувається заміна і підміна змісту світоглядних понять та смислів, що характерно для періоду секуляризації не як одномоментної ситуації розвитку суспільства, а як функціонуючої тенденції його розвитку, то суспільне буття різних соціальних груп населення не може перебувати у стабільній гармонійності та одноманітності світського життя нашої країни. Якщо «людство досягло такого ступеня розвитку, коли воно само відповідає за свою еволюцію», то це «передбачає обов'язково вибір, відбір та прийняття рішень» (А. Маслоу). Проте швидкі соціальні зміни, розбалансовуючи повсякденну суспільну свідомість створюють надто складні умови буденному мисленню конкретного індивіда здійснити правильний усвідомлений вибір подальшої поведінки, яка не суперечила б суспільним прагненням, інтересам та ідеалам сучасної України.

Сучасні індивіди-громадяни нашої країни зайняті повсякденною діяльністю, орієнтованою на створення матеріальних і духовних цінностей і їх інтереси об'єктивно опосередковуються тим соціальним середовищем, в якому формуються їх знання, життєвий досвід, потреби та інтереси. Тому спрощення і заперечення попередніх суспільних ідеалів споживання при одночасному пропагуванні нових соціальних цінностей, з одного боку, викликають у людини стан соціальної апатії («соціальна аномія» – Е. Дюркгейм), з іншого, продукують необґрунтований соціальний оптимізм та ейфорію права на абсолютну свободу кожного у всіх сферах (політичній, правовій, моральній та економічній) соціальних відносин.

2. Аналіз останніх досліджень та публікацій.

В умовах перебудови планової економіки на ринкову офіційно заявлена на державному рівні економічна свобода зорієнтована на збагачення власного матеріального статку кожного із громадян України. Проте нерівномірність ринкових способів фінансово-матеріального збагачення різних соціальних груп надає такий соціальний статус для деякого із громадян України, який дає їм можливість в суспільній системі розподілу праці та багатства матеріальних благ визначитись в існуючих відмінностях проведення вільного часу, саме вони – соціальний статус та фінансово-матеріальні блага визначають способи проведення часу, вільного від праці як виробництва чогось, чи когось. У передмові до колективної монографії В. В. Лях пише, що нове, тобто інформаційне суспільство, «несе з собою і певні загрози, і проблеми», «бо містить в собі неабияку невизначеність, загрозу втратити ідентичність, своєрідну атомізацію суспільства, оскільки свобода самовираження розхитує усталені норми й цінності» [7, с. 8-9]. Втім, приходять до висновку український філософ, «відповідні тенденції відкривають небачені раніше можливості для розвитку людини, для здійснення нових форм самореалізації, для трансформації соціокультурного середовища, зміни ціннісних орієнтацій» [7, с. 9]. Так формується світське (публічне) життя різних груп населення України. На жаль, світське життя особи не отримало статусу наукової проблеми в контексті соціального гуманізму серед гуманітарних і соціально-економічних наук XX-XXI ст.

3. Постановка завдання.

Встановлення змісту буття матеріального в контексті світського життя українських еліт XXI ст. Для досягнення поставленої мети визначено наступні наукові завдання: розкрити специфіку матеріально-речового рівня життя різних груп сучасних українців; визначити зміст і роль у формуванні способу життя процесу накопичення матеріального і фінансового багатства в житті українського народу; розкрити роль принципу «демонстративного споживання» (парадокс Т. Веблена) як домінуючого модусу життя частини елітної групи сучасних українців.

4. Виклад основного матеріалу.

В контексті даних міркувань нашу увагу привернула описана ситуація нових можливостей самореалізації особи, серед яких вагому роль відіграють сучасні технології конструювання матеріальної сфери життя. Однак, на сучасному етапі не всі «опції» матеріально-речової мережі нашого життя використовуються в повному обсязі масовим споживачем, і не тому, що пересічний індивід не вміє, не хоче їх використовувати чи йому байдуже до цих функціональних можливостей сучасної матеріально-речової інфраструктури нашого суспільства. Все цілком простіше. Переважна частина суспільства не має фінансової можливості використовувати всі наявні принади матеріально-речових засобів повсякденної буттєвості скороминущого життя. Альтернативність матеріально-речового і духовно-морального світоглядних ціннісних уявлень населення українського сучасного суспільства є факт, який не потребує верифікації. Соціальна реальність у своїй динамічній рівновазі наявних світоглядних установок пропонує кожному конкретному індивіду свободу вибору однієї із них дороговказом власної повсякденної життєдіяльності. І якщо суспільство є, в термінах гегелівської діалектики, боротьба та єдність альтернатив, то виникає питання, що дає можливість суспільству знаходитись у своїй динамічній рівновазі, оскільки боротьба задає суспільству лише динамічність.

Боротьба світоглядів, конкретизованих в різних ідеологіях, є стабільною константою буття любого соціуму. Однак, боротьба не дає людині, пересічному «масовому» індивіду знаходитись в стані особисто-внутрішньої та групової соціальної гармонії. І все ж таки людина індивідуально, отже, суспільство загалом, перебуває в стані відносної стабільності попри домінуючій альтернативності буття відношень індивідів до власної самореалізації. І «визнання нестабільності – не капітуляція, а навпаки – запрошення до нових експериментальних і теоретичних досліджень, що приймають до уваги специфічний характер цього світу [7, с. 46]. Таким чином, окреслюється теоретико-методологічна проблема пошуку «іншості» світогляду, встановлення його соціальної суті, перспектив функціонування та ролі в сучасному соціумі. І це не надумана проблема суспільства.

Ідея «іншого» виникла ще з часів розгортання філософських міркувань Давньої Греції в гносеології як дискурсивність мислення та пізнання, в онтології як іншість (різність) проявів матеріального світу, в антропології як відмінність одних людських уподобань, розмірковувань, способів діяльності іншим і т.п. Тема «іншого» розглянута в філософських системах Ж. Дерріда, М. Фуко, М. С. Тейлора, Е. Левінаса. Питання «іншого суспільства» розглядає сучасний український філософ В. С. Пазенок [7]. Носії цього третього типу світоглядної позиції індивіда не визнають себе виразниками дюркгеймівської соціальної апатії, навпаки, здебільшого вони є соціально активні у своїй протестній позиції саме до конкретних проявів соціального оптимізму чи песимізму, їм притаманна цікавість – така ж пізнавальна риса, яка характерна і для носіїв оптимістично-песимістичних поглядів. Це зовсім не та людина, яка, згідно

Г. Марселя, не може досягнути певної повноти життя, що може бути повнотою відчуття чи навіть повнотою думки. В гносеологічній концепції Р. Декарта такий тип пізнавальної поведінки індивіда визначається поняттям «байдужість», який з деякими уточненнями можна визнати світоглядним нігілізмом до наявних діючих альтернативних світоглядних установок повсякдення.

В духовних і економічних відносинах життя, вважає В. Вернадський, містяться сили, що лежать в основі осьової історичності світогляду: «Задумуючись над навколишнім буденним життям ми можемо бачити постійне прагнення людської думки підкорити та поневолити собі факти цілком стихійного на вигляд змісту, на цьому буденному житті будується і росте головним чином основна сторона людської думки» [6, с. 344]. В сучасних умовах європейський світогляд демонструє абсолютизацію повсякденності як вищої цінності її практицистської сторони. Світоглядність повсякденного існування як цілого в єдності його характеристик (модусів) починає монополізувати, підкорювати всі явища суспільного життя. Все те, що не вдається підкорити, повсякденність сприймає як неадекватність основним цінностям людського існування. Поступово неприйнятним для повсякденного світогляду стає все, що неможливо звести до життєвої емпірії. Такого роду світогляд повсякденності зорієнтований лише на просту непохитність, стабільність буденного існування, а дедуктивний зміст його усвідомлення може привести до розуміння абсурдності духовно-моральних установок, отже і появи байдужості як світоглядної установки багатьох людей. Причому байдужість однієї соціальної групи до інших в межах того самого суспільства окреслюється активною соціальною позицією цієї групи щодо самої себе в контексті любові до матеріально-речового середовища власного проживання як умови демонстрації власної світськості, публічності, що також суперечить соціальній апатії, на яку звернули увагу екзистенціалісти.

Історично людина пов'язує свої надії на свободу з капіталом. Однак капітал стає середовищем поглиблення нерівності між людьми у всіх сферах і у всіх напрямках розвитку економіки, тому егоцентризм є генетичним коренем соціальної нерівності споживання матеріально-речового багатства країни. Виникають викривлені в ціннісному вимірі форми товарного фетишизму. Всі пристрасті відступають перед безупинним прагненням збагатитись, і, одночасно продемонструвати особистий матеріально-речовий конгломерат власного буття-життя. Споживча діяльність розглядається як процес усвідомленої активної діяльності на основі потреб і фінансових можливостей особи з використанням соціальних благ, призначених для матеріального і духовного споживання. Тому споживчу діяльність можна розглядати як елемент образу життя особи, а культ демонстративного споживання став невід'ємною частиною образу життя конкретної соціальної страти населення України. У представників цієї суспільної групи (страти) він самоутверджується в формі споживання різних предметів людської діяльності. Такими предметами є не тільки матеріальні речі, а й матеріалізовані культурні цінності, культурні масові заходи (театральні спектаклі, закриті вечірки із участю відомих акторів театру і кіно та музикально-танцювальних і співочих шоу). Функціональні і соціальні властивості та характеристики речей впливають на прийняття особою способу їх споживання. Люди такої страти починають демонструвати стиль образу життя так само як, люди попередньої, менш перевантаженої вибором епохи (XX ст.), споживали звичайні продукти. На цю особливість нашої епохи ще наприкінці XX століття звертав увагу Олвін Тоффлер, така поведінка, писав С. Л. Рубінштейн «не зводиться лише до зовнішнього діяння, а виявляє позицію людини, яка викликає завжди відомий суспільний резонанс». [4, с. 537]. В такому середовищі ведеться неопікурейський образ життя та отримується насолода явним і цілком реальним комфортом. Соціальним ідеалом для такої групи громадян України є не людина-творець, а людина-власник,

людина-споживач. Вдалою іронічною характеристикою такої світоглядної дифузії суспільства може бути, на нашу думку, відомий вислів «Я есмь – темнота безпосередньо проживаємого моменту» всесвітньовідомого західнонімецького філософа ХХ ст. Е. Блоха. Така «темнота», неосвіченість, що наповнена динамічним спонукальним змістом, втілюється, на жаль, в мріях і практичних діях деяких представників елітних груп жителів України.

В умовах динамічної трансформації нашого суспільства в соціокультурне середовище сучасної Західної Європи така модель споживання загострює суперечність між цією групою громадян та іншими групами населення, що знаходяться за межею рівня бідності. Візьмемо для демонстрації істинності цих міркувань повсякденне життя деяких сучасних українців початку ХХІ століття, філігранно продемонстроване в телепрограмі «Світське життя». Захоплююча, емоційно розрекламована демонстрація розкішного, небгрунтованого ніякими моральними приписами та економіко-юридичними постулатами, матеріального життя окремої групи сучасних українців засвідчує практичну реалізацію так званого принципу «демонстративного споживання», сформульованого відомим американським економістом і соціологом Т. Вебленом (для справедливості зазначимо, що термін «ефект (парадокс) Т. Веблена в честь автора концепції гультяйського класу Т. Веблена запропонував відомий американський економіст Харві Лейбенстен). Мовиться про демонстративне споживання цими українцями матеріальних благ (та духовних цінностей), вироблених суспільством і недоступних більшості пересічних громадян України через їх високу вартість (ціну) й обмежених економічно та юридично нормативними перешкодами. Це споживання штучно підкреслює соціальну значимість тої особи, яка може собі таку поведінку дозволити. «Квазімиролюбивий гультяйський пан не тільки споживає хліб насущний понад необхідний мінімум для підтримки життя і здоров'я – його споживання набуває особливої специфіки щодо якості споживаних товарів. Він досхочу вживає найкраще з їжі, напоїв, наркотиків, житла, послуг, прикрас, сукні, зброї і особистого спорядження, веселощів і амулетів, а також божеств і ідолів» – пише Т. Веблен [3]. Слушно нагадати, що в сучасних демократичних державах також існують достатньо багаті громадяни, але публічно вони свої матеріальні статки не демонструють надмірно через засоби масової комунікації, бо так не прийнято культурою повсякденності усіх громадян конкретної демократичної країни.

Буття повсякденності є демонстрацією волі до соціального самозбереження та волі продовження роду. «Буденність життя в повсякденності оформлюється в цивілізацію як процес відтворення матеріального життя, підтримуваний і оточений технікою. Буденність не дає проявитись неповторно особистісному началу. В повсякденності як перебуванні можна проявляти велику зовнішню активність, але вона завжди задана зовні, а не зсередини, і, врешті-решт абсурдна — активність перебування повсякденності не породжує нічого оригінального і нового» - саме так характеризує нашу з вами повсякденність відомий український філософ Н. Хамітов [8, с. 124, с. 145]. На нашу думку, подібні міркування демонструють лише один із варіантів сенсу людського існування взагалі і процесу соціального оновлення в контексті демократизації його змісту. Дійсно, буденність нашого повсякденного життя може перетворити його (життя) в рутину, в соціальну «нудоту» власного існування (Ж. П. Сартр). І щоб уберегтися від «нудотної повсякденності» вище нами зазначена група українців створює свій рівень сприйняття дійсності та участі в руху історії власного народу завдяки власному снобізму, декларованому публічно в заявленій телепередачі.

Повсякденність є вмістилищем оптимістичних роздумів різних рівнів відображення дійсності, і саме вони демонструють той неповторний пізнавальний оптимізм кожного із нас, який лежить в основі необхідності реалізації принципу

самозбереження і творчого продовження людського роду. Повсякденність не тотожна буденності. Саме повсякденність і демонструє нам той оптимізм, який лежить в основі життєдіяльності людини, Термін «повсякденність» розкриває ритміку життя, повторюваність подій, явищ, в житті поколінь людей. «Буденність» розкриває ціннісну сутність явищ в житті цих же поколінь, тим, чим наповнена повсякденність життя. Іншими словами, буденність є різновидом повсякденності, її песимістичності стосовно майбутнього. Саме буденність і не дає проявитись неповторно-особистісному началу в повсякденному житті.

Торстейн Веблен аналізував виникнення та існування паразитуючого класу споживачів благ і продуктів праці суспільства, втіленням якого є нескінченно непрацююча еліта. У своїх наукових статтях, об'єднаних в книгу «Теорія гультяйського класу», цей відомий економіст, соціолог і психолог детально розкрив механізм повсякденного проведення вільного часу еліти гультяїв, головним завданням якої була нескінченна демонстрація свого високого соціального статусу. Такий механізм Т. Веблен розкриває через поняття «гультяйський клас», «демонстративне споживання» та ін. Демонстративне споживання, на його думку, свідчить про марнотратні витрати на демонстрацію свого багатства, а «гультяйство» фіксує паразитність життєвої поведінки групи людей, які не створюють ніяких соціальних благ і зводять своє життя до фізіологізму наявних потреб. В основу аналізу економічних явищ Т. Веблен поклав еволюцію суспільства від варварства (хижацького, задрісного) до суспільства із прагненням завоювати високий статус в суспільстві за рахунок самого накоплення багатств, чим більше накопичено багатств, тим вищий статус у суспільстві. Працювати в такому середовищі перестає бути престижним заняттям. Натомість завдяки накопиченій власності група людей починає створювати собі блага і привілеї повсякденного персонального життя. Так, Т. Веблен вводить поняття «демонстративне гультяйство», основними рисами якого є: володіння всією власністю, (чи більшою долею) в країні на виробництво, присвоєння левиної частки виробленої продукції, споживання неймовірно більше матеріальних благ, ніж це потрібно для життя і звичайних людських потреб. Для таких людей не діє закон зростання потреб, який відкрив А. Маслоу. Демонстрація гультяйства спонукає до створення власних «стандартів» поведінки в суспільстві. Правилами хорошого тону визнається мати ексклюзивні: великий будинок, автомобіль, одягу, харчування, способи проведення відпочинку (звані вечірки, бали і т.п.), наявність прислуги. Щосезонне внесення різного виду новацій в деталі гардеробу цих людей демонструє принцип максимальної непридатності їх ні до якого виду праці, а лише для демонстрації себе іншим людям, тобто гультяйства, а пристрасть до азартних ігор формує хижацьку, задріську культуру та культуру марнотратства. «З'явився набір інших, не менш важливих смисложиттєвих орієнтирів. Серед яких праця на власній ділянці землі вже не займає домінуюче місце в життєдіяльності мешканця великого міста» [9]. Формуються фінансові канони смаку під впливом їх постійної регуляції демонстративним споживанням. Приклади канонів смаку як прояв відповідної грошової культури ми знаходимо на шпальтах наших українських газет і журналів, в програмах телепередач. Особливими почестями наділені фінансисти, які, на думку Т. Веблена, добувають гроші шляхом вивертів розуму, хитрими трюками та юридичною казуїстикою. Тому і пише: «Хитра людина не представляє для суспільства ніякої економічної цінності- хіба що при досягненні шахрайських цілей в спілкуванні з іншими спільнотами» [3]. Т. Веблен пояснює, що попередні економісти (до нього) мали справу із застарілими уявленнями про людську психіку, тому наполягали на перевазі гедоністичних мотивів поведінки представників такої еліти. Частково ці економісти, на нашу думку, були об'єктивні у своїх характеристиках, бо опирались у своїх міркуваннях на історично відомі факти «меценатської ходи багатіїв до простолудинів» надаючи

бідним верствам населення можливість отримувати освіту, медичну допомогу, прилучатись до оволодіння різними видами мистецтва тощо. Достатньо лише згадати відомих в Україні філантропів та меценатів з часів Київської Русі до початку XXI століття. Так історично склалося, що Україна довгий час не мала державності, яка стала б на захист української культури, мистецтва, освіти, науки, мови. Тому знаходились філантропи та шанувальники українства, які зробили вагомий внесок у збереження та розбудову української культури, чого не можемо зазначити в поведінці більшості наших сучасних українців із великим фінансово-майновим статком.

5. Висновки та перспективи подальших досліджень в даному напрямку.

Україна, трансформуючись в європейське демократичне суспільств, засвідчує радикальні зміни у соціальній структурі суспільства. Формується розшарування населення на окремі соціальні групи за фінансово-майновим критерієм прояву способу життя. Демонстративним споживанням наповнюється життя тієї групи громадян України, яка відомим американським економістом, соціологом і психологом Т. Вебленом визначена поняттям «гультьайський клас».

Author details (in English)

DEMONSTRATIVE CONSUMPTION - THE WAY OF LIFE OF PART OF THE ELITE GROUP OF CITIZENS OF UKRAINE

Anatoliy DOVGAN

Ternopil Ivan Puluj National Technical University
56 Ruska str., 46001, Ternopil, Ukraine
e-mail: dovgananatol@gmail.com

Abstract. *The essence of demonstrative consumption of material and spiritual goods in modern Ukraine are researched in the article. Consumer activity is seen as a process of conscious active behavior based on the needs and excessive financial capabilities of a person with the use of social benefits intended for material and spiritual development. Therefore, consumer activity can be considered as an element of the way of life of a person, and the cult of demonstrative consumption – an integral part of the way of life of a particular social stratum of the population of Ukraine. The emergence of distorted in the value dimension of some forms of commodity fetishism is revealed. In representatives of a particular social group (stratum), it asserts itself in the form of consumption of various objects of human activity. Such objects are not only material things, but also materialized cultural values, cultural mass events (theatrical performances, private parties with the participation of famous actors of theater and cinema and music, dance and singing shows). Functional and social properties and characteristics of things affect a person's acceptance of the way they are consumed. It is noted that people of this execution are beginning to demonstrate their own lifestyle, just as people of the previous, less overwhelmed by the choice of the era (twentieth century), consumed ordinary foods. In the context of the basic worldview principles of secular humanism, the significance of the "lazy class" theory of the famous American economist, sociologist and psychologist T. Veblen for the scientific analysis of everyday behavior of such representatives of the modern Ukrainian elite is revealed. Emphasis is placed on the manifestation of Ukrainian patronage in the late twentieth and early twentieth centuries.*

Key words: *material environment, way of life, demonstrative consumption, "lazy class", everyday behavior, commodity fetishism, patronage.*

Appendix A. Supplementary material

Supplementary data associated with this article can be found, in the online version, at <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21daoggu.pdf>

Funding

The authors received no direct funding for this research.

Citation information

Dovgan, A. (2021) Demonstratyvne spozhyvannia – modus zhyttia chastyny elitnoi hrupy hromadian Ukrainy [Demonstrative consumption - the way of life of part of the elite group of citizens of Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava* [Socio-Economic Problems and the State] (electronic journal), Vol. 25, no. 2, pp. 722-730. Available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21daoggu.pdf>

Використана література:

1. Bloch, E. (1996) *Tübinger Einleitung in die Philosophie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 375 p.
2. Bloch, E. (1995) *The Principle of Hope*, Vol. 1 (Studies in Contemporary German Social Thought), Paperback, 504 p.
3. Veblen T. (1899) *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*, New York, MacMillan, 400 p. URL: <http://moglen.law.columbia.edu/LCS/theoryleisureclass.pdf> (accessed 12.09.21)
4. Rubinsztejn, S. (1962) *Podstawy Psychologii ogólnej*, Warszawa, Książka i Wiedza. 951 s.
5. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського в 10 т. Т. 9 : Володимир Іванович Вернадський. Щоденники (1917—1921) / НАН України, Коміс. з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 660 с.
6. Жовковська Т. Визначення та класифікація факторів впливу на формування споживчого попиту. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2009. Вип. 1 (2). С. 77-83.
7. Інформаційне суспільство у соціально-філософській ретроспективі та перспективі / В.В.Лях, В.С.Пазенок та ін. Київ : ТОВ «XXI століття: діалог культур», 2009. 404 с.
8. Хамітов Н. В. Філософія людини: від метафізики до метаантропології. Київ : Ніка-Центр, 2002. 334 с.
9. Історично-культурна спадщина малих міст Західної України як об'єкт наукового аналізу: монографія (авторський колектив) / За наук. ред. д.ф.н. проф. Довганя А. О. Тернопіль, 2016. 247 с.

References

1. Bloch, E. (1996) *Tübinger Einleitung in die Philosophie*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 375 p.
2. Bloch, E. (1995) *The Principle of Hope*, Vol. 1 (Studies in Contemporary German Social Thought), Paperback, 504 p.
3. Veblen T. (1899) *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions*, New York, MacMillan, 400 p. URL: <http://moglen.law.columbia.edu/LCS/theoryleisureclass.pdf> (accessed 12.09.21)
4. Rubinsztejn, S. (1962) *Podstawy Psychologii ogólnej*, Warszawa, Książka i Wiedza. 951 s.
5. Vybrani naukovy pratsi akademika V. I. Vernadskoho V. 9 (2011): Volodymyr Ivanovych Vernadskyi. Shchodennyky (1917—1921) / NAN Ukrainy, Komis. z nauk. spadshchyny akad. V. I. Vernadskoho, Natsionalna biblioteka Ukrainy imeny V. I. Vernadskoho. Kyiv.
6. Zhovkovska, T. (2009) Vyznachennia ta klasyfikatsiia faktoriv vplyvu na formuvannia spozhyvchoho popytu [Determination and classification of influence factors on the consumers' demand formation]. *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*. Vol. 1 (2). pp. 77-83.
7. Informatsiine suspilstvo u sotsialno-filosofskii retrospektyvi ta perspektyvi / V.V.Liakh, V.S.Pazenok ta in. Kyiv : TOV «XXI stolittia: dialoh kultur», 2009. 404 s.
8. Hamitov N. V. (2002) *Human Philosophy: From Metaphysics to Metaanthropology* [Filosofiiia liudyny: vid metafizyky do metaantropolohii]. Kiev: View of Nika-Center.

9. Dovhan A. O. (ed.) (2016) Istorychno-kulturna spadshchyna malykh mist Zakhidnoi Ukrainy yak ob'ekt naukovoho analizu: monohrafiia (avtorskyi kolektyv) [The historical and cultural heritage of small towns of Western Ukraine as an object of scientific analysis: monograph (authors' collective)]. 247 p.

© 2021 Socio-Economic Problems and the State. All rights reserved.
This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.
You are free to:
Share — copy and redistribute the material in any medium or format Adapt — remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially.
The licensor cannot revoke these freedoms as long as you follow the license terms.
Under the following terms:
Attribution — You must give appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made.
You may do so in any reasonable manner, but not in any way that suggests the licensor endorses you or your use.
No additional restrictions
You may not apply legal terms or technological measures that legally restrict others from doing anything the license permits.

Socio-Economic Problems and the State (ISSN: 2223-3822) is published by Academy of Social Management (ASM) and Ternopil Ivan Puluj National Technical University (TNTU), Ukraine, Europe.

Publishing with SEPS ensures:

- Immediate, universal access to your article on publication
- High visibility and discoverability via the SEPS website
- Rapid publication
- Guaranteed legacy preservation of your article
- Discounts and waivers for authors in developing regions

Submit your manuscript to a SEPS journal at <http://sepd.tntu.edu.ua>

